

The Punic Wars

264–146 BC

Nigel Bagnall

Copyright © 2002 Osprey Publishing Ltd

Toate drepturile rezervate

Editie publicata de Grup Media Litera

prin inteleger cu Osprey Publishing,

un imprint al Bloomsbury Publishing Plc

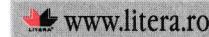
Editura Litera

O.P. 53; C.P. 212, sector 4, București, România

tel.: 021 319 63 90; 031 425 16 19; 0752 548 372;

e-mail: comenzi@litera.ro

Ne puteți vizita pe

Războaiele Punice

264–146 î.Hr.

Nigel Bagnall

Copyright © 2018 Grup Media Litera

pentru versiunea în limba română

Toate drepturile rezervate

Traducere din limba engleză

Teodora Nicolau

Editor: Vidrașcu și fiii

Serie coordonată de Ilieș Câmpeanu

Redactor: Ilieș Câmpeanu

Corector: Georgiana Enache

Coperta: Bogdan Mitea

Concepție grafică, tehnoredactare

și prepress: Marin Popa

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BAGNALL, NIGEL

Războaiele Punice: 246–146 î.Hr. /

Nigel Bagnall. – București: Litera, 2018

ISBN 978-606-33-3053-7

NIGEL BAGNALL

RĂZBOAIELE PUNICE

264–146 î.HR

Nigel Bagnall s-a născut în India, în 1927, tatăl și bunicul său fiind ofițeri în armată. A fost educat la Wellington College și s-a înrolat în armată în ianuarie 1946. Un an mai târziu a efectuat serviciul militar în Palestina, Malaysia, zona Canalului Panama, Cipru, Borneo, Singapore și Germania. A fost comandant-șef al Armatei Britanice a Rinului și și-a încheiat cariera ca șef al statului major general. A fost profesor asociat pe probleme de apărare la Balliol College, Oxford, iar acum este profesor onorific. Cartea sa anterioară despre Războaiele Punicice a fost publicată atât în engleză, cât și în germană.

Prof. Robert O'Neill este editor-șef al seriei „Istorie esențială”. Cunoștințele și competențele sale vaste modeleză conținutul seriei și oferă cercetări și teorii aduse la zi. Născut în 1936 cu cetățenie australiano-ingleză, a făcut serviciu militar în armata australiano-ingleză (1955–1968) și a deținut funcții prestigioase în cercurile de istorie, inclusiv profesor de istoria războiului la All Souls College, Universitatea Oxford, 1987–2001, și președinte al consiliului Imperial War Museum și al consiliului Institutului Internațional pentru Studii Strategice din Londra. A scris numeroase cărți, inclusiv lucrări despre armata germană și Partidul Nazist, dar și despre războaiele din Coreea și Vietnam. Locuind în prezent în Australia, după ce s-a pensionat de la Oxford, este director al Institutului Lowy pentru Politici Internaționale și director de planificare al Centrului de Studii Americane de la Universitatea din Sydney.

CUPRINS

Introducere	7	Al Doilea Război Punic	
Cronologie	9	218–201 î.Hr.	72
FUNDALUL RĂZBOIULUI			
Două mari puteri mediteraneene	11	Al Treilea Război Punic	
Cartagina	12	149–146 î.Hr.	101
Roma	16		
PORTRET AL UNUI SOLDAT			
Hannibal Barca și Scipio Africanul	110	Hannibal....	110
		Scipio Africanul....	113
PĂRȚI ÎN CONFLICT			
Forțele cartagineze și romane pe uscat și pe mare	26	LUMEA DIN JURUL RĂZBOIULUI	
Armata cartagineză	26	Impactul politic, social și economic	117
Forța navală cartagineză	29	Cartaginezii....	117
Armata romană	32	Romanii....	119
Flota romană	36		
PORTRATE DE CIVILI			
Comerț cartaginez; un senator roman	125		
Marcus Porcius Cato	127		
IZBUCNIREA RĂZBOIULUI			
Ruperea celui de-al treilea tratat de prietenie	41	CONCLUZII ȘI CONSECINȚE	
Primele ostilități	46	Expansionism și dispoziția pentru război	132
LUPTA			
Cele trei războaie punice	51	Glosar de nume	138
Primul Război Punic		Bibliografie	141
264–241 î.Hr.	51	Indice	142
Conflicte între războaie			
241–218 î.Hr.	65		

Respect pentru oameni și cărti

241 î.Hr. Galii invadă nordul Peninsulei Italice.

240 î.Hr. Mercenari cartaginezi nemulțumiți, care se întorc acasă, se revoltă.

237 î.Hr. Hamilcar Barca începe cucerirea Spaniei și înființează un imperiu barcid.

236 î.Hr. Romanii reacționează la o cerere din partea mercenarilor cartaginezi și cuceresc Sardinia.

229 î.Hr. Hamilcar se îneacă în timp ce încerca să scape traversând un râu. Îi succede la putere generalul său Hasdrubal.

229 î.Hr. Romanii invadă Illiria.

221 î.Hr. Hasdrubal este asasinat și, urmând alegerea unanimă a armatei, Hannibal este confirmat de Cartagina drept noul comandanță din Spania.

220 î.Hr. Orașul Saguntum este plasat sub protecție romană, dar cucerit de Hannibal, ultimul dintre numeroasele incidente care au dus inevitabil la război.

218 î.Hr. Hannibal pornește în marș din Spania, traversează Alpii și invadă Peninsula Italică. Începe al Doilea Război Punic.

217 î.Hr. Hannibal îi înfrângă pe romani la lacul Trasimene.

216 î.Hr. Hannibal câștigă o victorie zdrobitoare la Cannae, iar romanii continuă defensiva, evitând orice confruntare majoră.

215 î.Hr. Războiul se extinde în Spania, Sardinia, Sicilia și Illiria.

211 î.Hr. După ce amenință Roma, Hannibal începe retragerea și este îngăduit treptat în sudul Peninsulei Italice.

207 î.Hr. Fratele lui Hannibal, Hasdrubal, părăsește Spania și traversează Alpii, dar este învins și ucis în bătălia de la Metaurus.

206 î.Hr. Scipio securizează Spania.

205 î.Hr. Scipio debarcă în Africa de Nord.

203 î.Hr. Hannibal este rechemat să apere Cartagina.

202 î.Hr. Scipio îl înfrângă pe Hannibal la Zama.

201 î.Hr. Cartaginezii acceptă termenii de pace ai Senatului roman, limitându-se la teritoriile africane, predând flota și plătind o despăgubire substanțială în argint.

200 î.Hr. Polibiu, care a scris istoria Războaielor Punic, se naște în Arcadia, o regiune din centrul Peloponesului.

155 î.Hr. Cato începe să îndemne Senatul să reia ostilitățile împotriva unei Cartagine intinerite care, susține el, constituie o amenințare mortală pentru Roma.

149 î.Hr. Cartaginezii refuză un ultimatum roman de a-și preda orașul și începe al Treilea Război Punic.

146 î.Hr. Cartagina este capturată și distrusă.

FUNDALUL RĂZBOIULUI DOUĂ MARI PUTERI MEDITERANEENE

Privind retrospectiv, este greu să nu ajungem la concluzia că războiul dintre Cartagina și Roma a avut un anume grad de inevitabilitate, dar pe atunci se pare că nu exista nici un motiv pentru care lucrurile să stea astfel. Roma își stabilise hegemonia asupra întregii Peninsule Italice doar relativ recent, iar Senatul nu manifesta nici o înclinație pentru expansiuni viitoare, în timp ce Cartagina nu avea alte planuri teritoriale în afară de păstrarea proprietelor coloniei și a punctelor comerciale risipite în jurul coastei mediteraneene. Într-un capitol ulterior voi examina modul în care a escaladat conflictul, dar mai întâi să îi privim mai îndeaproape pe cei doi protagonisti, Cartagina și Roma.

Sursele clasice ne dau informații limitate. Războiale în sine sunt bine documentate, dar în rest avem doar date sporadice, cum ar fi informațiile filosofului grec Aristotel, care a scris în secolul IV î.Hr., despre constituția cartagineză sau scrierile lui Polibiu despre revolta mercenarilor cartaginezi. Mai mult, întrucât Cartagina a fost complet distrusă după al Treilea Război Punic, în 146 î.Hr., nu s-au păstrat nici un fel de mărturii. Tot ce avem sunt rezultatele săpăturilor arheologice din cimitire care, deși oferă numeroase informații despre artele minore (de exemplu, figurine de teracotă, fildeș sculptat și bijuterii, plus stele cu inscripții și figuri sculptate), nu ne spun nimic despre dramele omenești ce aveau loc sau despre activitățile și grijile cotidiene ale populației civile. Cam la fel stau lucrurile cu românii din perioada respectivă: conselemnările se referă aproape exclusiv la lupta propriu-zisă, fără să menționeze, de exemplu, modul

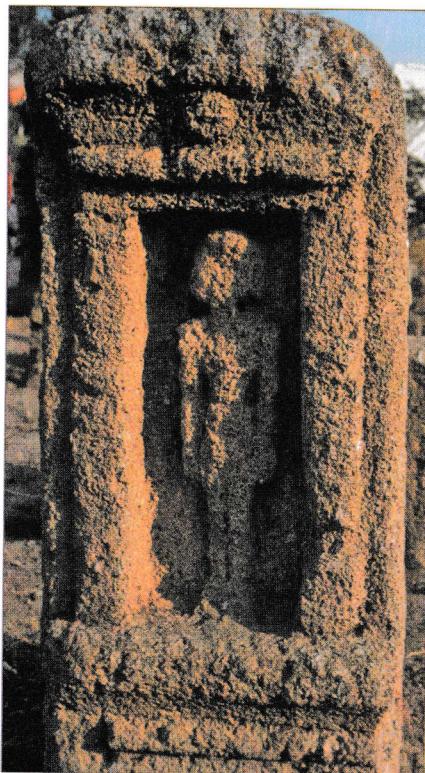
în care au făcut față pierderilor uriașe din rândul bărbaților sau chiar cum au contribuit acestea la efortul de război.

CARTAGINA

Întemeiere

Coloniști fenicieni din Tyr, la nord de granița actuală dintre Israel și Liban, au fost cei care au întemeiat Cartagina, în nordul Tunisiei moderne, în circa 814 î.Hr. Potrivit unei surse, cei care s-au așezat în Tyr au primit de la greci numele de fenicieni, ceea ce înseamnă „cu piele întunecată”. Alții susțin că numele derivă din vopsea aură purpurie, *phoenix*, obținută din moluștele din genul *Murex* și folosită pe scară largă în vopsirea pânzelor de în sau a articolelor din lână.

În ce îi privește, romani i-au numit *pœni*, ceea ce a dus la denumirea de punic. Dar, indiferent de originile etimologice, fenicienii au fost o rasă semitică și o populație de navigatori care, potrivit lui Herodot, istoricul grec din secolul V î.Hr. cunoscut ca „părintele istoriei”, au navigat până în Golful Persic, în jurul Africii și s-au întors în Mediterana prin strâmtoarea Gibraltar pentru a stabili o serie de puncte comerciale. Printre acestea, în apropiere de capătul unei

Piatră de mormânt dintr-un cimitir al copiilor. Cartaginezii practicau sacrificiul de copii.

Edimedia, Paris

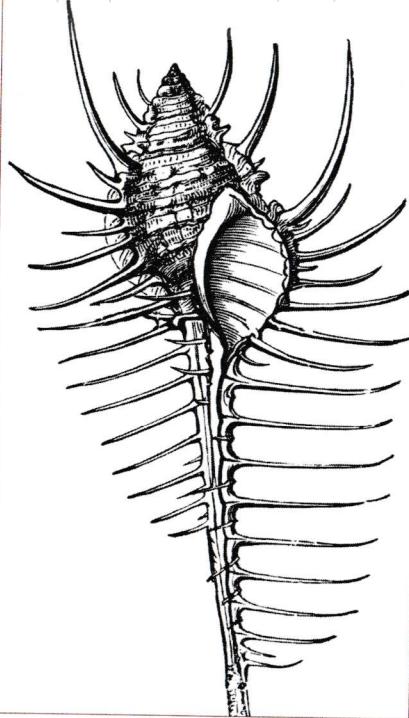
peninsule din gresie care oferea adăpost atât corăbiilor de război, cât și vaselor comerciale, se afla Cartagina. Deși era de departe cel mai mare oraș, existau multe altele în nordul Africii, în Spania, cu minele sale de aur, argint și cupru, în Sardinia, Cipru, Malta și – cel mai important – în Sicilia, unde expansiunea cartagineză a fost în cele din urmă ținută sub control de coloniile grecești din estul insulei.

Populație

Informațiile despre caracterul cartaginezilor provin din surse romane și s-ar putea să nu fie întru totul imparțiale. Polibiu se referă la atitudinea mai virtuoasă a romanilor față de bani, conform căreia avea obținută prin tranzacții ilegale era de regulă privită cu dezaprobată, iar mita se pedepsea cu moartea. Cartaginezii, pe de altă parte, obțineau funcții prin mită fătișă și nici un lucru care aducea profit nu era considerat o rușine. Cicero, consul roman în secolul I î.Hr., orator și scriitor, a identificat printre cele mai distinctive trăsături ale cartaginezilor meșteșugul, îndemânarea, hărnicia și abilitatea, care, în doze moderate, pot fi asociate rezonabil cu oameni care își câștigă traiul din comerț. Alții susțin totuși că locuitoarii Cartaginei împleteau aceste trăsături în mod excesiv. Pe vremea romanilor, „onoare punică” și o „minte de cartaginez” erau termeni peiorativi. În ciuda acestor etichetări care nu le făceau cinstite, pare rezonabil să conchidem că, de fapt, ca toți muritorii, cartaginezii nu erau nici buni, nici răi pe de-a-ntregul. Ei erau negustori care trăiau din profit într-o perioadă în care instituțiile lor politice erau în declin și practicile religioase, un motiv de dezgust, dar comportamentul lor individual și colectiv probabil li s-a părut corupt romanilor, care erau într-o etapă timpurie, mai austera și mai virtuoasă, a dezvoltării lor evolutive.

Religie

Referințele la religia feniciană și mai ales la cea a Cartaginei sunt fragmentare și, uneori, contradictorii. Ce știm cu siguranță este că religia cartagineză era politeistă, caracterizată de adorarea unui număr de zeițăi care controlau totalitatea nevoilor omului și nevoie

Cochilie a melcului de purpură *Murex*, din care se obține vopsea purpurie.
Ann Ronan Picture Library

neea prostituția în templu, un rit sexual pe care sclavele și alte femei îl îndeplineau pe bani, oferindu-se mai ales vizitatorilor străini.

În secolul V î.Hr. Cartagina a început să adopte o teologie și un model liturgic tot mai independente. Când relațiile cu Tyrul au fost întrerupte, venerarea lui Melquarth, Stăpânul Orașului, a fost înlocuită de cea a lui Baal Hammon, iar Astarte a fost redenumită Tanit. Aceste schimbări au dat o turnură sinistră religiei cartagineze, din moment ce Baal Hammon trebuia îmbunat prin sacrificii umane. și totuși, nu doar cartaginezii urmău o asemenea practică, după cum este confirmat de profetul biblic Ieremia, care povestește cum fiili lui Iuda se dedau răului deoarece „își ardeau de vii fiili și fiicele“ în locuri precum Tophet – un obicei ce avea să continue în rândul canaanitilor și apoi al israeliților.

Există controverse considerabile în legătură cu sacrificiile umane. Unii cercetători susțin că acestea erau destul de frecvente, pe când alții, mai ales arheologi, consideră că erau rezervate vremurilor de primejdii extreme, sugerând că rămășițele arse ale copiilor, găsite în apropierea tuturor coloniilor cartagineze, aparținuseră de obicei copiilor decedați din cauza bolilor sau a altor cauze naturale și care fuseseră „jertfiți“ zeilor. Împotriva interpretării moderate se situează descrierea cumplită oferită de Diodorus Siculus (Diodor din Sicilia), un istoric grec din secolul I î.Hr.: „Era o statuie din alamă cu palmele întinse, aplecându-se spre pământ astfel încât băiatul care trebuia sacrificat să fie pus pe ele să se rostogolească și să cadă într-un cupor adânc și încins“. Deși prizonierii erau sacrificați și ei, pare puțin probabil ca practicile religioase cartagineze să le fi influențat comportamentul pe câmpul de luptă. Hannibal și ceilalți sacrificau animale zeilor înainte de vreo misiune militară primejdioasă, dar se pare că asta era tot.

Constituție

Deși celelalte orașe feniciene aveau fiecare propria guvernare, ele depindeau de Cartagina pentru apărare, dat fiind că nu aveau forțe militare proprii. Pe atunci între ele nu exista o unitate politică solidă sau coeziune. Ce a contribuit cu siguranță la căderea Cartaginei a fost constituția mai degrabă vagă ce a afectat orașele-stat. În ce privește teritoriile supuse din Africa și Sardinia, acestea au fost constrânse să plătească tribut, iar nemulțumirea lor se reflectă în rolul pe care l-au jucat apoi în cadrul revoltelor. Cartagina crease un fel de imperiu feudal fără nici un simț al loialității colective, în timp ce Roma, după cum vom vedea, a făurit o confederație de state care, în cea mai mare parte, a rămas unită chiar și atunci când a fost grav amenințată.

În ciuda acestei lipse de coeziune, Cicero avea de spus următoarele: „Cartagina nu și-ar fi menținut poziția dominantă vreme de 600 de ani dacă nu ar fi fost guvernată cu înțelepciune și diplomație“. Iată un tribut rar din partea unui roman, într-o perioadă în care moștenirile crude ale luptei îndelungate din Războaiile Punice probabil că erau încă proaspete în mintea compatrioților săi.

Deși nu știm multe lucruri despre circumstanțele care, chiar în Cartagina, au dus la asemenea rezultate admirabile, ele pot fi atribuite în mare măsură stabilității politice oferite de aristocrație. Patriciatul din Cartagina nu a fost niciodată la fel de ereditar precum cel din Roma timpurie, iar luptele constituționale interminabile care au afectat scena politică și socială din Roma erau relativ necunoscute în Cartagina. Ascensiunea la aristocrație avea loc prin bogăție, care asigura un flux constant de noi familii întreprinzătoare care revigorau viața publică. Acest lucru era totuși contrabalanșat de corupția generalizată: nu doar că funcțiile cele mai înalte puteau fi cumpărate, însă se cerea o returnare a acestei investiții. Ca în orice stat, o conducere politică coruptă pătrunde în toate nivelurile societății.

ROMA

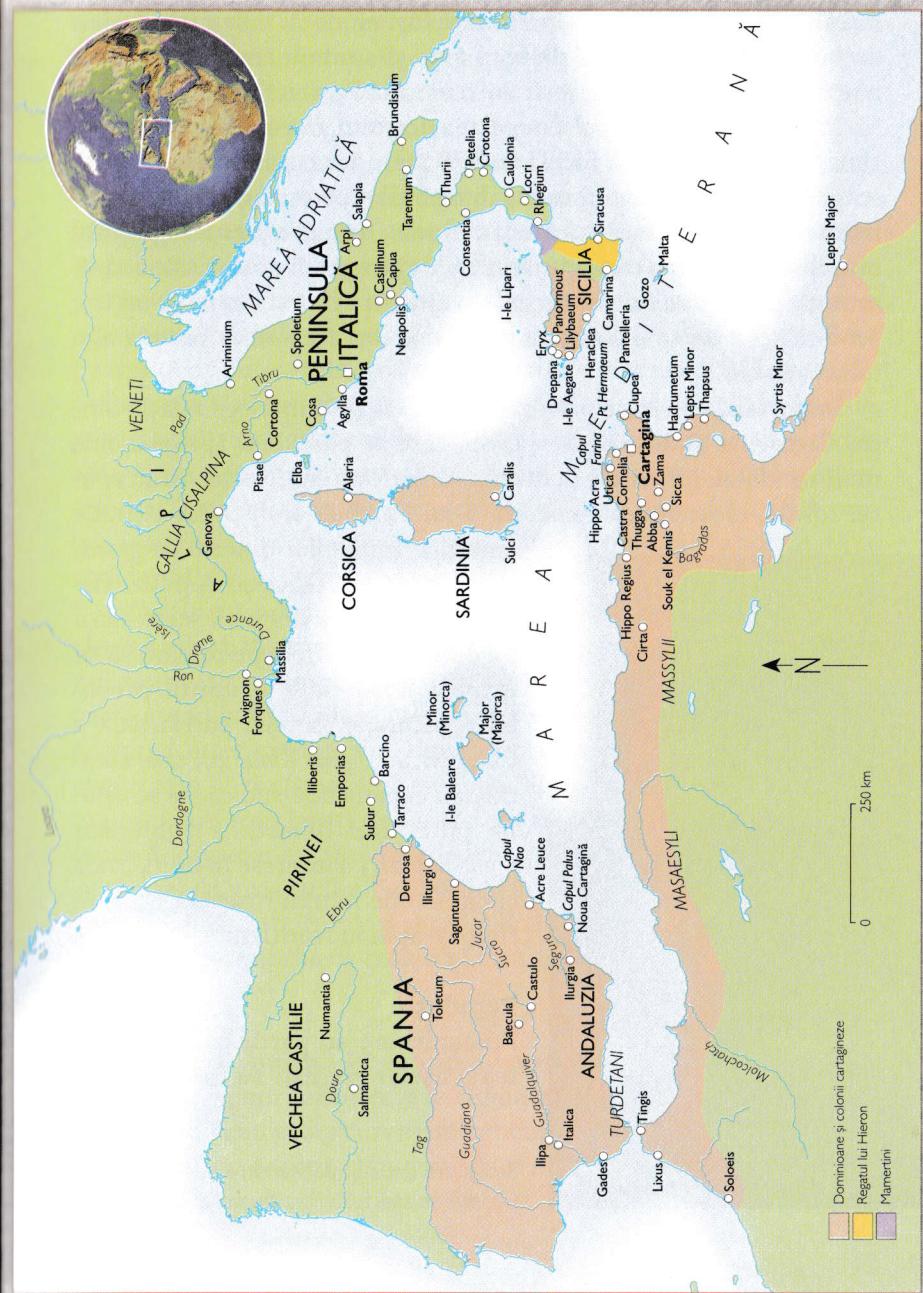
Întemeiere

Transformarea Romei într-o putere dominantă de-a lungul Peninsulei Italice a avut loc pe parcursul a trei mari perioade. Prima a durat de la data tradițională a întemeierii cetății, în circa 750 î.Hr., până la asimilarea sa de către etrusci cu circa 100 de ani mai apoi; a doua perioadă, cea a colonizării etrusce, a durat vreo 250 de ani, până în jur de 400 î.Hr.; apoi, după ce a fost ocupată o scurtă perioadă de gali în 386 î.Hr., Roma a început treptat să se extindă, constituind astfel a treia perioadă a creșterii sale, cea finală. Aceasta s-a încheiat în 270 î.Hr. odată cu predarea orașului Rhegium (Reggio).

Deși perioadele timpurii prezintă interes istoric și sunt relevante pentru o înțelegere mai amplă a obiceiurilor și atitudinilor politice, religioase, culturale și economice ale romanilor, pe noi ne preocupă doar perioada finală de expansiune și transformarea ulterioară a Romei într-o confederație.

În timp ce Roma își extindea hegemonia, a intrat în conflict cu orașele grecești risipite în jurul coastelor sudice ale peninsulei. Unul dintre aceste orașe, Tarentum (Taranto), a cerut ajutorul lui Pyrrhus, regele Epirului. Traversând Adriatica în 280 î.Hr., Pyrrhus i-a

Imperiul Cartaginei

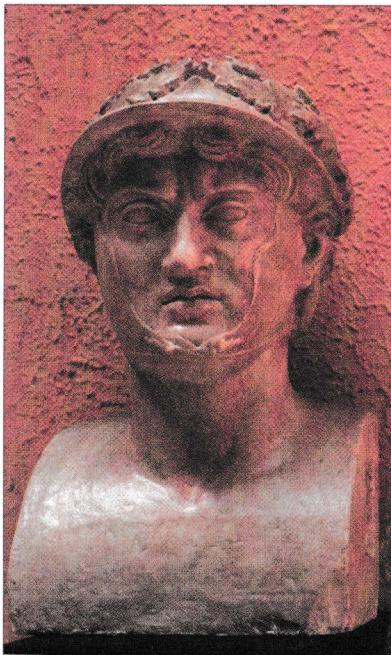

Respect pentru oameni și cărti

înfrânt pe romani într-o confruntare încercată, îndemnându-l să exclame: „Încă o victorie de felul acesta și suntem terminați“, dând naștere nemuritoarei expresiei „victorie à la Pyrrhus“.

Răspunzând unui apel din partea orașului grecesc Siracusa, Pyrrhus a trecut totuși în Sicilia în 278 î.Hr., iar curând avea să ia în stăpânire aproape toată insula, alungându-i pe cartaginezi în extremitatea vestică. Din cauza arogenței sale, totuși, a pierdut sprijinul orașelor grecești pe care ajunsese să le ajute și a fost constrâns să se retragă. În timp ce ridică ancora, s-a uitat în urmă și a spus pe un ton profetic: „Ce câmpie lăsăm cartaginezilor și romanilor pentru a-și folosi armele“.

Importanța lui în ce privește încercarea de a întelege relația dintre Cartagina și Roma este că, din câte se pare, le-a apropiat mai mult când l-au înfruntat ca dușmanul lor comun. Acestea fiind spuse, totuși, incursiunea temerară a lui Pyrrhus ar fi putut extinde ambițiile romanilor dincolo de granițele Peninsulei Italice și, deși nu există dovezi care să arate că acest lucru i-a determinat direct pe romani să își extindă și mai mult teritoriul, probabil a încurajat familia patriarchală a Claudiilor (*gens Claudia*), care favorizau o expansiune sudică, să se opună puternicei dinastii a Fabienilor (*gens Fabia*), cu interes în nord, unde circa 300 de familii fuseseră ucise în timp ce apărau frontiera.

Populație

Romanii care au participat la cucerirea orașelor grecești au fost martorii

Sculptură antică înfățișându-l pe Pyrrhus.

Museo della Civiltà, Roma/Edimedia, Paris

FUNDALUL RĂZBOIULUI

unor bogății și ai unui lux inimaginabil, însă ei erau membri ai unei societăți predominant rurale. Orizonturile lor intelectuale nu fusese ră largite de legăturile strânse cu cei care aveau minți mai iscadioare și standarde mai sofisticate, iar relaxarea codului lor de comportament, strict și simplist, abia începuse. Capul de familie roman, *pater familias*, își conducea familia ca un autocrat, insuflând supunere, loialitate și integritate, cu o severitate ce semăna cu instruirea instituționalizată a tinerilor spartani. Rezultatul acestei educații, susținute și consolidate de cererile riguroase ale opiniei publice, a fost că romani aveau standarde ridicate și își propuneau un ideal de virtute bazat pe voință de putere, autocontrol, seriozitate fără urmă de frivolitate, perseverență și un simț constrângător al datoriei față de familie, grup social sau unitate militară, stabilite fără excepție în ierarhia autorității statului. Importanța individului era subordonată responsabilităților sale colective, iar o disponibilitate de a-și sacrifica propriile interese sau chiar viața pentru binele grupului era acceptată ca standard firesc al comportamentului personal.

Acest lucru a dus la apariția unui gen pragmatic, sever și încăpățânat de bărbați, susținuți de soții supuse și respectuoase, care se îndeletniceau cu gospodăria și cu creșterea copiilor. Probabil că nu mulți aveau îndoieri în legătură cu justitia politiciilor statului și majoritatea erau extrem de conservatori, probabil fără prea multă imagine și profund superstițioși. Ei aveau fără îndoială vederi înguste, dar erau legați de un cod moral puternic al loialității reciproce. De asemenea, erau harnici, curajoși prin instruire și călăți fizic și mental de vicisitudinile naturii și de o viață de trudă laborioasă. Soldați neînfricați, curajoși și disciplinați, puterea lor era temperată doar de superstiție și de măsura obișnuită a slabiciunilor omenești.

Religie

Pe măsură ce romani își extindeau cuceririle, absorbeau și religia, și cultura neamurilor pe care le supuneau, iar în cadrul acestui proces își modificau propria venerare animistă pe care o avuseseră până atunci. Influența orașelor grecești din sudul Italiei și mai târziu din Sicilia a avut cel mai mare impact. Deja în secolul III î.Hr. zeii